

ÖZET

Türk okur-yazarları modern romanı Tanzimat döneminde Avrupa aracılığıyla tanırlar. Modern Türk romanının doğması ve gelişmesinde Namık Kemal, Ahmet Mithat, Nabizâde Nazım, Recaizâde Mahmut Ekrem, Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi sanatçıların büyük katkıları olmuşsa da Türk romanının olgunluk dönemi Halit Ziya Uşaklıgı ile başlar.

Anahtar sözcükler:Roman, trajik, olgunluk

ABSTRACT

Turkish reader was introduced to the concept of modern novel during the Tanzimat era via Europe literature. Even though authors such as Namık Kemal, Ahmet Mithat, Nabizâde Nazım, Recaizâde Mahmut Ekrem, and Hüseyin Rahmi Gürpınar are known as the pioneers both in the birth and the development of modern Turkish novel, the novels of Halit Ziya Uşaklıgı are the first representatives maturity in Turkish literature.

Keywords: novel, tragic, maturity

I-HALİT ZİYA'DAN ÖNCE TÜRK ROMANI

Modern roman Türk aydınının Tanzimat'ın getirdiği imkânlarla Avrupa'da tanıdığı tüm yönleriyle insanı konu alan yeni bir türdür. Avrupa'da modern romanın ortaya çıkış nedenleri ile Türkiye'de romanın doğuşu birbirinden çok farklıdır. Avrupa'da toplum gelişmelerinin de bir ürünü olan roman, hemen hemen bütün bilim dallarından yararlanarak, insanı ve çevresini bir problem haline getirmiştir. Romanın merkezi insandır ve insan, duygulan, düşünceleri, arzulan, yetersizlikleri ve çevresiyle kimlik kazanır. Romandaki kişiler gerçekte yaşamazlar da, bir benzerleri toplumda hemen görülebilir. Eski Türk anlatılarında ise insan ruhu, genel görüşler dışında çok az yansır. İnsanın içinde yaşadığı toplum çevresini de bu eserlerde bulmak mümkün değildir. Tanpınar, bu konuyla ilgili olarak;

*"Eski âlemimizin ufku dardı, insanı pek az tanır ve ancak şöyle böyle kıymetlendirir di. Dış hayata gelince, onunla pek az meşgul olurdu."*²²

demektedir.

Avrupa romancılığı klasik dönemden romantizme, romantizmden realizme geçişi toplumsal değişime bağlı olarak gerçekleştirirken, ilk Türk romancıları

* PAÜ Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi

²² Ahmet Hamdi Tanpınar, *"Romana ve Romancıya Dair Notlar"*, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yay. İst. 1977, s.58 ve ayrıca bkz. Niyazi Akı, **XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosunda Devrin Hayat ve İnsanı**, Atatürk Üniv. Yayınları, Erzurum, 1974, s. 139

hepsiyle aynı anda karşılaşılır.²³ Doğaldır ki, yazmış oldukları eserlerde de bütün sanat akımlarının etkisi görülür. Fakat Namık Kemal'de görüldüğü gibi bazı Türk romancıları daha seçici olma yolunda titiz davranmış; bazı romancılar da, Ahmet Mithat'ta görüldüğü gibi, geniş bir orta insan kitlesine seslenmek amacıyla herşeye kucak açmışlardır.

Namık Kemal'in **İntibah** isimli eseri, Türk edebiyatında batılı anlamda ilk roman olarak kabul edilir. Büyük fikirlerin savunucusu ve bir siyaset adamı olarak bilinen Namık Kemal'in romancılığını da bu doğrultuda değerlendirmek gerekmektedir. Mükemmel bir toplum yapısına sahip olmanın şartını, aile ahlakının ilkelerine bağlayan Namık Kemal, **İntibah** romanında bu ilke üzerinde durur. İki bölüm olarak düşünüp de, ikinci bölümünü tamamlayamadığı **Cezmi** romanında ise, İslâm birliği düşüncesini, akrabalık ilişkisiyle gerçekleştirmek düşüncesi yer alır. İbrahim Necmi Dilmen'in deyişiyle büyük davaların adamı olan Namık Kemal, romanlarını da bu çerçevede meydana getirir.²⁴

Ansiklopedist romancı Ahmet Mithat ise, batılı romanların bir benzerini yazma isteğiyle bu türde bir çok eser vermiş; orta düzey halkta roman okuma merakını popüler hale getirmiştir. Fakat bu alanda belli bir olgunlaşma ve derinleşmeden çok, kullanmış olduğu meddah ağzıyla doğu ve batı kültürünü

²³ İlk Türk romanları ve bunların özellikleri özellikleriyle ilgili olarak bkz. Mustafa Nihat Özön, **Türkçede Roman**, İletişim Yayınları, İst. 1985; Pertev Naili Boratav, **"İlk Romanlarımız"**, **Folklor ve Edebiyat**, C.II, 1945, s. 138; Enver Naci Gökşen, **"İlk Türk Romanı"**, **Hisar**, 1951, C.I, S:16, s.14-15; Füzûzan Tökin, **"Tanzimat'ın İlk Romanı"**, **Yelken**, Haziran 1963, S:76, s. 12-13; Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman**, Varlık Yayınları, İst. 1979, C.I; Robert Finn, **Türk Romanı**, (Türkçesi Tomris Uyar), Bilgi Yayınevi, 1984; Jale Parla, **"Tanzimat Romanında Yazar ve Metni"**, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İst. 1985, C.II, s.418-420; Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, İletişim Yay., İst. 1989, C.I; Jale Parla, **Babalar ve Oğullar**, İletişim Yayınları, İst. 1990; Taner Timur, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum, Kimlik**, Afa Yayınları, İst. 1991; Vartan Paşa, **Akabi Hikayesi (İlk Türkçe Roman: 1851)**, (Haz. Andreas Tietze), Eren Yayınları, İst. 1991

²⁴ İbrahim Necmi Dilmen, **"Namık Kemal'in Romancılığı ve Romanları"** **Namık Kemal Hakkında**, DTCF Yayınları, Ank. 1942; İntibah için: Güzin Dino, **Türk Romanının Doğuşu**, Cem Yayınevi, 1978; Dino'nun kitabının değerlendirme ve tanıtımı: Hikmet Dizdaroğlu, **"Namık Kemal ve Türk Romanının Doğuşu"** **Üzerine**, **Ulusal Kültür**, Ekim 1978, S:2, s. 191-208; Cezmi için: Sadık Kemal Tural, **"Tarihi Roman Geleneği veya Cezmi"**, **Doğumunun Yüzellinci Yılında Namık Kemal**, AKM Yayınları, Ank. 1993, s.67-92

birbirine katmış ve sosyal fayda düşüncesiyle hareket etmiştir.²⁵ Türk aydını çeşitli nedenlerle gittiği Fransa'da ve İngiltere'de sanat akımlarının hepsini aynı anda gördüğü için Tanzimat dönemi romanlarında hemen bütün sanat akımlarının izlerini bulmak mümkündür. Hele bu durum Ahmet Mithat'ta (büyük bir ihtimalle bilinçsiz olarak) daha çok görülür. Bununla birlikte Namık Kemal'de ağırlıklı olarak romantizmi yansıtır.

Namık Kemal, roman hakkındaki düşüncelerinden anladığımıza göre gerçekçiliğe Ahmet Mithat'tan daha fazla yaklaşmış, gerçekçiliğe giden yolları, kavram ve çözümleri hazırlamış olmakla birlikte uygulayamamış romantik kalmıştır. Bunda muhtemelen klasik dönem Türk kültürünün eğitimiyle yetişmiş olmasının rolü bulunmaktadır.

Türk romanında gerçekçiliğe ilk yönelmeyi, Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt'i*, Nabizade Nazım'ın **Zehra'sı**, Rezaizâde Ekrem'in **Araba Sevdası'nda** görürüz. Bunları Hüseyin Rahmi Gürpınar izleyecektir.²⁶

Esaret, aşk, kadın kimliği açısından **Sergüzeşt** edebiyat tarihimizde gerçekçi sayılabilecek ilk romandır. Romanda kölelik ve köle alışverişiyle birlikte, dönemin evlilik ve kadın anlayışı da ele alınarak eleştiriler yapılır. Roman, Dilber isimli bir kölenin, Rusya'dan gelen bir gemiden inmesi ve satılmasıyla başlar. Dilber, Cemil Bey'in konağına satılır ve bir müddet sonra iki kişi arasında aşk başlar. Bu aşkın bir süreç içerisinde ve alt yapısının oluşmasıyla ortaya çıkması, gerçekçi bir yaklaşımla ele alınır. Yani olaylar birdenbire olmazlar. Fakat yine de Tanzimat romanının genel bir özelliği olan yazarın kendi görüşlerini eserde açıkça ortaya koymasına bu romanda da rastlanır.²⁷

Nabizade Nazım'm **Zehra** isimli romanı da, anlatım ve kurgusunda bazı romantik unsurlar bulunmakla birlikte, gerçekçiliğe giden adımlardan biri olarak görülebilir. Romana Boğaziçi tasvirleriyle başlanır. Roman kahramanları çocuklukları, yetiştirme biçimleri ve evlenmeleri anlatılırken, olaylar gereksiz tasvir ve çözümlenmelerle kesilmez. Ayrıca romanda kişiler, olaylar karşısındaki davranışlarıyla ve olayla kaynaşmış biçimde psikolojik çözümlenmelerle verilir. Roman kahramanlarının bilinç çatışması, uyku ya da yarı uyku sırasındaki düş halleri, önceki romanlara göre bir yeniliktir. Konuyu ele alış ve işleyişindeki başarıyı, Nabizade Nazım, yalın bir dil kullanmakta da göstermiştir. **Zehra** romanı,

²⁵ Hakkı Tarık Us, **Bir Jübilenin İntibaları: Ahmed Midhat'ı Anıyoruz!**, Vakit Matbaası, İst. 1955; Münir Süleyman Çapanoğlu, **İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmet Mithat**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 7, 1964; Ahmet Mithat, Musullu Süleyman, (Haz. ve günümüz Türkçesine aktaran: Behçet Necatigil), Milliyet Yayınları, İst. 1971, s.7-44; Orhan Okay, **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi**, M.E.B. Yay., İst. 1989; Erol Ülgen, **Ahmet Mithat Efendi'de Çalışma Fikri**, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yay., İst. 1994; Ahmet Mithat, **Karı Koca Masalı ve Ahmet Mithat Bibliyografyası**, (Haz. Nüket Esen), Kaf Yayınları, İst. 1999

²⁶ Güzin Dino, **Tanzimattan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1954

²⁷ Samipaşazade Sezai, **Sergüzeşt**, İnkılâp ve Aka, İst. 1978

konunun işlenişi bakımından **Sergüzeşt** ve **Araba Sevdası**'ndan daha üstün bir romandır. Çünkü yazar, insanın ruhsal ve bedensel eğilimlerini birlikte ortaya koymuştur.²⁸

Gerçekçi romana örnek olarak gösterilen diğer bir roman da **Araba Sevdası'dır**. Romanın kahramanı Bihruz Bey, döneminin yanlış modernleşme sorununun bir örneği olarak ortaya eleştirel biçimde konulan alafranga tiplerden birisidir. Yazar, roman kahramanı Bihruz Bey'in yapmış olduğu yanlışlıklar ortaya koyarken, onun yetişme biçimini, iyi bir öğrenim görmemiş olduğunu, hayat tecrübesinden yoksunluğunu sebep sonuç ilişkisi içerisinde ortaya koyar. Aynı şekilde romanın kadın kahramanı olan Periveş'in de kötü yola düşüş sebepleri anlatılırken, hayatın kendisine hazırladığı kötü talih sonucunu gerçekleştirdiği davranışlar, okuyucuda tavrı almak yerine olağan karşılama duygusu uyandırılır. Roman eğlenceli ve olaylı bir havada geçer. Sonucu da diğer romanlardan farklıdır. Dönemin romanlarında ölüm olayı artık olağanlaşmıştır. Bu eserde ise ölüm yoktur. Bihruz, öldüğünü zannettiği Periveş'in ölmediğini anlayınca ne yapacağını şaşırılmış vaziyette yoldan geçen bir arabaya binerek oradan uzaklaşır.²⁹

Dönemin diğer bir önemli romancısı da Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır. Hüseyin Rahmi, Ahmet Mithat'ın bir devamcısı olarak görülmekle birlikte, roman kahramanını gerçek hayata indiren asıl O'dur. Onun romanlarında hemen hemen toplumun her kesiminden insana rastlanır. Hizmetçi, mürebbiye, alafranga, züppe, iffetli, iffetsiz, hanımefendi, uşak, Karadenizli, Rum, Çerkez, Trakyalı vb. gibi hayatta her an karşılaştığımız insanlar, onun roman kişileridir. Onun realizmi, gözlemlerinin bir sonucudur. Hayatın çirkin, bozuk, gülünç yanlarını ele alması, onun natüralizmin de etkisinde olduğunu gösterir. Servet-i Fünuncularla çağdaş olmasına karşın, onlar gibi aydın kişilere seslenmeyip, doğrudan halk tabakasına seslenmiş ve bütün eserlerinde halkın toplumsal eğitimini yükseltme amacı gütmüştür. Halk için yazma gayesinin doğal bir sonucu olarak da eserlerini sade bir dille yazmaya çalışmıştır. Fakat, onda da kesin bir nesnellik göremeyiz. Eserlerini birer gözlem sonucunda yazmakla birlikte, anlatmak istediği şeyleri daha iyi belirtebilmek için çoğu zaman abartmıştır. Ayrıca roman kahramanları da karakter olmaktan öte, birer tiptirler.³⁰

²⁸ Bkz. Hikmet Dizdaroğlu, "*Yeniden Yayınlanması Vesilesiyle Zehra Üzerine*" **Türk Dili Dergisi**, C. IV. Sayı: XVI. 1 Temmuz 1995, s. 625-627; Zeynep Kerman, "*Zehra*" **Şükrü Elçin Armağanı** içinde, HÜEF Yay., Ank. 1983, s.211-220 ve aynı metin Zeynep Kerman, **Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri**, Akçağ Yay. İst. 1998, s. 91-104; İsmail Çetişli, "*Kıskançlığın Romanı Zehra*", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı:6, Yıl: 1990, İst. 1991, s.45-65; Yavuz Demir, "*Nabizade Nazım 'in Zehra 'sında İşlevsel Olmayan Roman Kişileri*", **Akademik Açı**, Furkan Kitabevi, Samsun 1996/1, s. 57-63

²⁹ İsmail Parlatır, **Recaî-zade Mahmut Ekrem (Hayatı, Eserleri, Sanatı)**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank. 1995

³⁰ Önder Göçgün, **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu**, Kültür Bakanlığı Yay., İst. 1987; Önder Göçgün, **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1990; Şevket Toker, **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Alafranga Tipler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990; Abdullah Tannkulu, **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, Toker Yay. İst. 1974

Görülüyor ki Halit Ziya'ya gelinceye kadar, Türk romancılığı iki gruba ayrılmaktadır. Namık Kemal, Samipaşazâde Sezaî, Nabizâde Nazım ve Rezaizâde Ekrem sanata daha çok önem vererek aydın çevreye seslenmişlerdir. Ahmet Mithat'ın izleyicileri Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi Gürpınar ise, eserlerinde halkı göz önünde bulundurmıştır. Genel olarak kişilerin psikolojik çatışmalarına çok az yer verilmiş, sanatçının görüşleri kahramanlar üzerinde etkili olmuş, gösterme tekniği yerine öyküleme tekniği uygulanmıştır. Bu dönemde Türk romanının gelişmesi yolunda büyük bir atılımlar yapılmış olmakla birlikte roman yazarları aldıkları güçlü Doğu edebiyatının etkisinden pek kurtulamamışlardır.

Dil konusuna gelince, dilde yalınlaşma Şinasî ile başlamış ve Namık Kemal tarafından sürdürülmeye çalışılmıştır. Özellikle konuşma cümleleri daha doğal bir özellik göstermiş, cümleler kısalmıştır. Fakat bu yalınlaşma hareketine daha sonraki yıllarda yeterince önem verilmez. Sanat kaygısı ön plana çıkar. Ahmet Mithat, dilde sadeliği uygulamaya çalışır, fakat özensiz cümleler kurduğu için zamanla tepki toplar. Samipaşazâde Sezaî dilde sadeleşmeyi savunmakla birlikte o da sanatlı söz söyleme alışkanlığından bütünüyle kurtulamamıştır. Bu konuda en çok başarıya ulaşan, Nabizâde Nazım ile Hüseyin Rahmi Gürpınar olur.

II-HALİT ZİYA VE TÜRK ROMANINDA TRAJİĞİN KEŞFİ

Türk romanı, en yaratıcı, en kültürlü Türk yazarlarından biri olan Halit Ziya Uşaklıgil'le olgunluk dönemine girer. Tanpınar, Halit Ziya'nın Türk romanının gelişimindeki yerini ve değerini şu sözlerle dile getirmektedir:

"Bizde asıl romancılık Hâlid Ziya ile başlar. Hâlid Ziya Uşaklıgil'in eseri, bütün Edebiyat-ı Cedide romanı ve hikayesi gibi, gerçek manası Namık Kemal mektebinden ve üslûbundan ayrılmak olan bu hareketin olgunluk merhalesini verir. Halid Ziya, yaradılıştan romancı idi. Vak'a icadı, şahsî yaratma gibi bu sanatın ilk plandaki vasıflarına sahipti. Onu anlamak için Türk romanını sıra ile okumalıdır. Kendinden önce derli toplu bir konuşmanın bile bulunmadığı denemelerden sonra, birdenbire onun sağlam yapıları romanlarına gelince, onun edebiyatımızda nasıl bir konak olduğu görülür, etrafını yakalamak için çırpınıyordu. Halid Ziya ile biz birçok şey gördük Kafası cemiyetin büyük davalarıyla uğuldamiyordu. Belli başlı "tema"sı olan ferdî saadet meselesinde bile, cemiyet hayatını derinleştiremediği için yerli yerine koyamamıştı. Fakat üslûbu, bazı nüansların farkına vardık..."³¹

Halit Ziya'nın roman türünde sekiz eseri bulunmaktadır. Bunlardan ilki **Sefile**'dir. Hazırlık devresini oluşturmasına rağmen daha bu ilk eserinde yazarın, kendisinden öncekilerden farklı bir tutum içinde olduğu hemen göze çarpar. Ömer Faruk Huyugüzel, Ahmet Mithat'ın **Henüz On Yedi Yaşında** adlı romanıyla Halit Ziya'nın **Sefile** romanını karşılaştırıp bu farklılığı şu şekilde ortaya koyar:

"Bu iki roman konulan bakımından büyük benzerlik gösterir. Her ikisinde de aşkı yüzünden kötü yola veya geneleve düşmüş genç kızların hikâyesi vardır. Ancak bunlar olay örgüsünün düzenlenişi, kişilerin sunuluşu ve

³¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Halid Ziya Uşaklıgil", **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yay., İst. 1977, s.275-278

üslûp bakımlarından önemli farklılıklar gösterirler. Ahmet Mithat'ın amacı ahlâM ve sosyal bir hastalık olan fuhuşun aslında bizim toplumumuzda olmadığını, bunun batılılar tarafından bünyemize sokulduğunu ispatlamaktır. Halit Ziya 'nın ise böyle peşin bir fikri yoktur veya hiç değilse bunun varlığı açık değildir. O, saf ve masum bir kızın aşkı yüzünden nasıl fuhşa sürüklenip tükendiğini objektif bir şekilde ortaya koymak ister."³²

Yazarın ikinci eseri, üçlü aşkın konu edildiği **Nemide** de, olayların anlatımındaki neden-sonuç ilişkisi ve güçlü psikolojik tasvirleriyle hemen göze çarpmaktadır.

Roman Üzerinde İlk Olgun Düşünüş: Hikâye

Halit Ziya Uşaklıgil, roman hakkındaki düşüncelerini 1891-92'de yayınladığı **Hikâye** başlıklı kitabında ortaya koyar. Kitabına (roman yerine) neden bu ismi verdiğini,

*"Osmanlı edebiyatında layık olduğu önemli yere ulaşamayan türlerden biri de yabancı bir kelime ile ifade etmektense Osmanlı diline duymuş olduğumuz saygı gereği "hikâye" ismini vereceğimiz edebi türdür."*³³

şeklinde açıklayan yazar, eserinde bizdeki tahkiyeli eserleri batdakilerle kıyaslayarak, batılı yazarların herşeyden önce insan psikolojisine eğildiklerini de şöyle dile getirmektedir:

*kalbi olan adamlar çıkarıyor, yaşatıyor, insanoğlunun durumunu he "İnsan kalbinin en seçkin duyguları, insanlığın en önemli halleri hikâyelerde inceleme terazisinden geçiriliyor. Hikâyeler öyle bir insan hayatının aynası olarak görülüyor ki, psikoloji ilminin sorunlarından en önemlilerine araştırma konusu oluyor. Ortaya gerçek insanlar, bire rkalbiolan adamlar çıkar, yaşatıyor, insanoğlunun durumunu her haliyle, her şekilde anlatıyor."*³⁴

Görülüyor ki yazar için birinci derecede önemli olan olay değil, insan psikolojisi.

Yazarın **Bir Ölünün Defteri**, adlı romanı onun olgunluk dönemine attığı ilk adımdır. Romanda olaylar hatıra defterinden takip edilir. Romanın realist yönünü bu hatıra defteri motifi pekiştirmektedir. Karamsar bir havanın hakim olduğu romanda yine birlikte büyüyen akraba çocuklarının duygusal hayatları ve psikolojileri konu edinilir.

Ferdî ve Şürekâsı'nda da aşk, kıskançlık ve fedakârlık duygularının anlatıldığı üçlü aşk kalıbı tekrar karşımıza çıkar. Yazar, sanatsal açıdan pek çok kusurlanmn bulunabileceği bu romanının gerçek hayatla yakından ilgisi olduğunu

³² Ömer Faruk Huyugüzel, **Halit Ziya Uşaklıgil**, MEB. Yay., İst. 1995, s. 33-34

³³ Halit Ziya Uşaklıgil, **Hikâye**, (Hazırlayan: Nur Gürani Arslan), Yapı Kredi Yayınları, ist. 1998, s.20-21

³⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, (Hazırlayan: Nur Gürani Arslan)Hikâye, YKY, İst. 1998, s.20-21

Kırk Yıl'da şöyle dile getirmektedir:

*"Bu eser belki kendisinden önce yazılanlar kadar cazip değildi, fakat öyle zannediyorum ki gerçek hayata pek yakın sayfalarla, hele dedemin ve babamın ticarethanesinden, banka âleminde kalmış izlerle dolu idi."*³⁵

Romanda aldatılmışlık hissiyle beraber hayal kırıklığına uğrayan kışkıracı eşin, intikam duygularıyla neler yapabileceğini bütün çıplaklığıyla gözler önüne seren yazar, aynı motifi **Aşk-ı Memnu**'da daha olgun düzeyde tekrar ele alacaktır. Buraya kadar sözü edilen romanlar, yazarın Edebiyat-ı Cedide'nin kuruluşundan önce, İzmir'de yazdığı, gençlik ve hazırlık dönemine aittir. **Mai** ve **Siyah**, **Aşk-ı Memnu** ve **Kırk Hayatlar** Edebiyat-ı Cedide döneminde; **Nesli Ahir** ise Meşrutiyet devrinde yayınlanmıştır ve bunlar öncekilere göre daha güçlü eserlerdir.

Mai ve **Siyah**, duygusal bir genç şairin hayal ve hayal kırıklıkları üzerine kurulmuş romandır. Ahmet Cemil yazdığı yeni tarz şiirleriyle çığır açacak, tanınacak, zengin olup üst sınıftan Lamia ile evlenerek adeta kaderini yeniden çizecektir. Fakat aydınlık mai bir gecede kurduğu bu hayalleri gerçekleştirme şansını asla yakalayamaz. Düşündüklerinin hiçbirisini gerçekleştiremeyen, üstelik çok sevdiği insanları da birer birer kaybeden Ahmet Cemil çareyi yıldızsız siyah bir gecede İstanbul'dan uzaklaşmakta bulur.³⁶

Roman kahramanı Ahmet Cemil, psikolojik bakımdan çok duyarlı ve hatta duygudur. Bu yönüyle ve şiir hakkındaki yeni görüşleriyle bütün Servet-i Fünun şairlerinin temsilciliğini üstlenmektedir. Yazar **Kırk Yıl'da** bu romanından söz ederken Ahmet Cemil'in şahsında aslında bütün bir istibdat döneminin bunalımlı gençliğini anlatmak istediğini, ancak sansür yüzünden gençliğin sadece sanat ve aşk hülyalarını yansıtabildiğini açıklamaktadır.³⁷ Romanında Ahmet Cemil'in kişiliği ve çevresinde gelişen olayların anlatımındaki "derinlik ve bütünlük", aynı zamanda romanın gerçekçi yönünü oluşturur. Ayrıca Ahmet Cemil psikolojisinin üzerinde Gustave Flaubert realizminin (Emma Bovary) etkisi açıkça görülmektedir. Yazarın olayların anlatımını doğrudan üstlenmeyip Ahmet Cemil'in gözüyle vermesi, zaman ve mekân unsurlarını Ahmet Cemil'in bakış tarzına göre şekillendirmesi de Türk romanına kazandırdığı yeniliklerdendir.³⁸

Aşk-ı Memnu, kendisinden yaşça çok büyük, iki çocuklu, varlıklı bir adamla evlilik yapan Bihter'in romanıdır. Kocasını Adnan Bey'in oldukça iyi bir insan olmasına rağmen aradığı mutluluğu bulamayan Bihter, Adnan Bey'in Avrupa'dan yeni gelen yeğeni Behlül'e karşı ilgi duyar ve Bihter ile Behlül arasında bir ilişki başlar. Bir müddet sonra Adnan Bey, kızı Nihal'i Behlül'le evlendirmeye karar verir. Behlül'ün de bu evliliği istiyor olması Bihter'i çileden çıkarır. Terkedilmişlik ve hayal kırıklığı içerisinde Bihter, ailenin bir arada bulunduğu

³⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İst. 1969, s. 71

³⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, **Mai** ve **Siyah**, İnkılâp Kitabevi, İst. 1988

³⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İst. 1969, s. 463

³⁸ Bkz. İsmail Parlatır, "*Türk Romanında Tipler: Ahmet Cemil*", **Türk Dili**, Mart 1985, S:399, s.134-140; Önder Göçgün, "*Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah Romanının Tipolojik Tasnif Açısından Değerlendirilmesi*", **Türk Dili**, Ocak 1996, Sayı: 529, s. 134-155

sırada herşeyi anlatıp intihar eder.

Halit Ziya en başarılı kadın karakterini bu romanında yaratmıştır. Kuşkusuz Emma Bovary'nin ağırlıklı etkisi bu kahraman üzerinde de görülmekle birlikte yazar Türk toplumunun pek alışık olmadığı hırslı, mücadeleci, intikamcı aynı zamanda hassas, duygusal açlık çeken ve hayatın gerçekleri ile duygulan arasında sıkışmış modern kadın trajedisini romana ustalıkla yerleştirmiştir. Yazar, okurun, Bihter'in toplumca hoş karşılanamayacak davranışlarına karşı bir tutum geliştirmesine müsaade etmeyip aksine Bihter psikolojisini anlamaya ve çözümlenmeye götürür. Bu yönüyle Namık Kemal'in Mahpeyker tiplemesinden oldukça uzaklaşmış olduğu, kadının birey olma yolunda öne çıktığı görülmektedir.

Kırık Hayatlar romanının kahramanı Ömer Behiç isimli Avrupa'da öğrenim görmüş, evli, iki çocuklu bir doktordur. Ömer Behiç, sıradan bir hayat yaşarken, bir gün "*Veli Bey'in kızları*" diye tanınan ve geçimlerini kendilerine bağladıkları erkeklerden sağlayan iki kız kardeşle tanışır. Sıradan hayatı birden değişir. Ailesini ihmal eder. Küçük kızının ölümüyle ancak kendi gerçeklerini hatırlayan Ömer Behiç büyük bir üzüntü ve pişmanlık içerisinde evine tekrar döner. Romanda bu merkezden başka, Refet Hanım ve Ferruh Bey ilişkisi, Talat Bey'in karısı ve annesi arasına sıkışıp kalmış hayatı, Mürüvvet Hanım'ın zalim kocasından boşanma mücadelesi, Tayyar Efendi'nin ve Andelip Bacı'nın hayatları, kocası Mehmet Ali'den sürekli dayak yiyen hizmetçi Suzidil'in sıkıntılarının yanı sıra daha pek çok insanın hayat hikâyesine rastlanmaktadır. Romanda konak hayatının kısıtlayıcı belirgin çizgilerinden çıkılarak yoksul ve orta halli insanların yaşadıkları çevrelere ve onların hayatlarına doğru bir açılım görülmektedir. Böylece modern romanın tanımında yer alan olaylar zinciri kavramı bu romanda tam anlamıyla yerini bulmuştur.

Nesli-i Ahir İstibdat yıllan siyasî ve sosyal olayları içerisindeki Meşrutiyetçi gençliğin karşılaştığı sorunları Süleyman Nüzhet ve çevresi aracılığıyla yansıtan bir romandır. Meşrutiyet'ten sonra Sabah gazetesinde tefrika edilmeye başlanabilmiştir. **Aşk-ı Memnu**'daki kendi yalnızlıklarına çekilmiş baba-kız motifi bu romanda da görülmektedir. Süleyman Nüzhet tek kızı Azra ile Büyükkada'ya sıradan bir hayat yaşarken aşık olduğu ve evlenmek istediği Server, Gıyas isminde bir jurnalcı evlendirilir. Bu arada kızı Azra da Paris'te müzik eğitimi yapmış İrfan'a aşiktir. İrfan, yurda döndüğünde ihtilâlcilere katılır. Bir suikast girişiminin sonunda yakalanarak sorguya çekilme korkusuyla intihar eder. Roman, ümit ve hayallerin, hayal kırıklıkları ve hüznün dönüşmesi gibi duygusal yönleriyle **Aşk-ı Memnu**, **Mai** ve **Siyah** romanlarından farklı değildir. Çevre ve insanların genişliği ile de **Kırık Hayatlar** andır. Romanın belirgin zenginliği dönemin siyasî ve sosyal yönüne bir pencere açılmış olmasıdır. Bununla birlikte dönemin aksiyon gücünü oluşturan ihtilâlciler ruh, yazarın pesimist yorumunun hazırladığı sondan kurtulamaz.

III- DEĞERLENDİRME:

Halit Ziya'nın romanlarında konular genellikle aşk temelinden hareketle üçlü ilişkiler ve bunların ortaya koyduğu çıkmazlar ile hazır bulunan hayatın kimi yönlerini değiştirmeye yönelik kurulan hayaller ve bu yolda verilen mücadeleler oluştururken, psikolojik çözümlenmelerin genel olarak romanlara hakim olduğu görülmektedir. Yazar son romanlarında sosyal konulara yer vermekle birlikte, bunlar genel çerçevede oldukça zayıf kalmaktadır. Halit Ziya'yı öncekilerden

ayıran, romanda mükemmelliğe giden yolda, konu seçiminden ziyade gerek karakter oluşturmada gerekse dil ve teknikteki işleyiş titizliğidir. Öncelikle roman kişileri ele alındığında kimi romantik yönlerinin bulunmasıyla birlikte, modern hayatın içinden, eğitilmiş, kimi zaman hırslı, kimi zaman isyankar, aşkta toplum kabullerini kırabilen, kıskanan, ümit eden, bunalıma giren realist karakterler olarak karşımıza çıkar. Zeynep Kerman, Ahmet Mithat ve Hüseyin Rahmi ile Halit Ziya'yı, eserlerindeki kişiler ilgili olarak şu şekilde karşılaştırmaktadır:

*"Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarındaki şahıslar genellikle batı medeniyetlerini benimsemiş, içlerine sindirmiş kişilerdir. Bunları, daha önceki daha önceki Türk romancılarının, bilhassa Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki alafranga tiplerden ayıran başlıca özellik, gülünç olmamaları ve toplumun genel havasına yabancı kalmayışlarıdır. Halit Ziya onları tasvir ederken, Ahmet Mithat Efendi veya Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi okuyucuyu güldürme amacı gütmaz. Batıdan gelen unsurlar, bu insanların günlük hayatına girmiş, sindirilmiş, tabii ve normal hale gelmiştir."*³⁹

Ömer Faruk Huyugüzel, yine bir Servet-i Fünûn romancısı olan Hüseyin Cahit'in hikâye ve romanlarını incelerken, üç tipten söz eder:

- a) Bedbin tipler;
- b) Çapkın, maceraperest tipler;
- c) Zengin veya asil Avrupalı tipler.⁴⁰

Bu tipleri hemen hemen Halit Ziya'nın romanlarında da görebilir. (**Aşk-ı Memnu'da** Bihter, bedbin; Behlül, çapkın, maceraperest; Adnan Bey, zengin, asil) Bununla birlikte Halit Ziya, kahramanlarını bütünüyle iyi ya da kötü olarak idealize etmez. Onları psikolojik realitelere uygun olarak serbest bırakırken, okuyucuyu, taraf tutmaktan ziyade anlama ve çözümlemeye sevkeder.

Halit Ziya'nın, hemen hemen her romanında karakter oluştururken Servet-i Fünun kuşağının sanatçı ruhlu, yenilikçi insanını da bir şekilde yansıttığı görülmektedir. Örneğin **Mai** ve **Siyah'ta** Ahmet Cemil, büyük ölçüde yazarın, hatta bütün Servet-i Fünun kuşağının karakteristik temsilcisidir. Prof. Dr. Önder Göçgün bu gerçeği şu şekilde dile getirir:

*"Halit Ziya Bey'in, Fikret'in, Cenah'in ve diğer Servet-i Fünuncuların karakteristik özelliklerini şahsında toplayan ve bu hüviyetiyle onların romandaki açık bir temsilcisi olarak görebileceğimiz Ahmet Cemil'in aşkı da, bu anlayışa paralel olarak "şehevî-sensual" değil; tamamıyla "hissî-platonik" bir hüviyet arz eder."*⁴¹

³⁹ Zeynep Kerman, **Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı İle İlgili Unsurlar**, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ank. 1995, s.69

⁴⁰ Ömer Faruk Huyugüzel, **Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı, Hikâye ve Romanları Üzerine Bir Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ank. 1982, s.82

⁴¹ Önder Göçgün, *"Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah romanının Tipolojik Tasnif Açısından Değerlendirilmesi"*, **Türk Dili Dergisi**, T.D.K. Yay., Ocak 1996, Sayı: 529, s.134-154

Halit Ziya'nın romanlarında dikkat çeken diğer bir gelişme de olay, çevre, zaman, tasvir ve tahlillerin ortaya konuluşundaki teknik olgunluktur. Romanları birer düğümlemeler çözümler zinciridir. Roman kahramanlarının her biri kendi etrafında çıkışlar ve inişler yaşarken, yazar, bunların hepsini roman boyunca asıl kahramanın etrafında ustaca birleştirmiştir. Bu açıdan **Aşk-ı Memnu** incelendiğinde düğümler ve çözümleri şu şekilde ortaya konulabilir: Bihter'in annesine benzememek için yaptığı mücadelede başarılı olup olamayacağı ilk düğümdür. Bihter, kendi kendisiyle olan bu mücadelesi ve Behlül'le ilişkiye girmesi ikinci düğüm, Nihal'le Behlül'ün, nişanlanması ise üçüncü bir düğümdür. Romanın sonunda, üç düğüm arka arkaya çözülmeye başlar. Behlül'le Bihter arasındaki konuşmayı Nihal'in duyup bayılması üzerine gerçek ortaya çıkar. Bihter kendini öldürür. Behlül evden uzaklaşır.⁴² **Mai** ve **Siyah** romanında da Ahmet Cemil'in mavi bir gecede kurduğu düşlerin düğümleri, Lamia'nın bir doktorla nişanlanması, yazmış olduğu eserin beğenilmemesi, kız kardeşinin ölümü neticesinde İstanbul'u terk etmesi şeklinde çözümlenir. Bu ölüm ve kaçma özelliği, Servet-i Fünun sanatçılarının genel psikolojisi isidir. Onlar Tanzimat sanatçıları gibi olaylar karşısında aktif değil, küskündürler.

Halit Ziya'nın romanlarında çevre asıl olarak İstanbul ve adalardır. Kimi zaman kenar mahallelerden söz edilse de mekan, konak, yalı, köşk gibi büyük yapılarıdır. Mekanlar roman kişilerinin hayat düzeyi ve biçimlerinin de bir göstergesidir. Olaylarla mekan arasında sıkı bir bütünlük vardır. Romanda zaman unsuru da oldukça uzundur. Olayların başlama, gelişme ve son buluşunda zaman realist bir süreç olarak işlenir. Tesadüflere, oldu-bittilere rastlanmaz. Romanların ele alımında gözlem esas alınır. Örneğin **Aşk-ı Memnu**, bir gözlem ürünü olması bakımından realisttir. Bu roman toplumsal sorunlardan biri olan evlilik konusunu ele alır. Evlenecek çiftler arasındaki yaş farkı, yetişme biçimi, kültür düzeyi gibi, kimi yönden eşitsizliğin, evlilik yaşamında ortaya çıkarabileceği aksaklıklar belirtilmek istenmiş, aşk maddileştirilmiştir.

Halit Ziya'nın Türk romanına kazandırdığı önemli bir yenilik de dil ve üslupta ohnuştur. "Artistik nesir sanatçısı"⁴³ olarak tanınan Halit Ziya bu konuda Abdülhak Hamit ve Recâizâde Mahmut Ekrem ile Fransız şairlerinin, özellikle de Baudelaire'in etkisinde kalmıştır. Bu doğrultuda devrik cümleler kurarak, fiilden önce gelmesi gereken tamamlayıcı öğeleri kimi zaman fiilin sonuna getirerek, asıl düşünceyi anlatan sözcük ya da sözcükleri kimi zaman bağımsız vererek, kimi cümleleri yanda keserek ve bolca ünlem ifadeleri kullanma gibi yöntemler kullanarak ince bir anlatım dili geliştirmiştir. Bu anlatım tarzından sonralan kendisinin de rahatsız olduğunu söyleyen yazar⁴⁴, **Aşk-ı Memnu**'dan sonra yazdığı **Kırk Hayatlar**'da bu tutumdan uzaklaşmaya çalışmış ve en güzel eserlerini daha sonralan yeniden ele alıp sadeleştirmiştir.

⁴²Halit Ziya Uşaklıgil, **Aşk-ı Memnu**, İnkılâp Kitabevi, İst. 1987; İsmail Parlatır, "*TürkRomanında Tipler: Bihter*", **Türk Dili**, Haziran 1985, S:402, s. 559-566; Berna Moran "*Aşk-ı Memnu* ", **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, İletişim Yay., İst. 1989, s. 72-93

⁴³ Zeynep Kerman, "*Halit Ziya Uşaklıgil ve Türk Dili*", **Türk Dili**, Mart 1985, Yıl: 34, C: XLIX, S: 399, s. 124-133 ve aynı metin Zeynep Kerman, **Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri**, Akçağ Yay. İst. 1998, s. 127-135

⁴⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İst. 1969, s. 537

- Tanpınar, Ahmet Hamdi, "*Halid Ziya Uşaklıgil*", **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yay., İst. 1977,
- Huyugüzel, Ömer Faruk, **Halit Ziya Uşaklıgil**, MEB. Yay., İst. 1995. Uşaklıgil, Halit Ziya, **Hikâye**, (Hazırlayan: Nur Gürani Arslan), Yapı Kredi Yayınları, İst. 1998,
- Uşaklıgil, Halid Ziya, **Mai ve Siyah**, İnkılâp Kitabevi, İst. 1988. Uşaklıgil, Halid Ziya, **Aşk-ı Memnu**, İnkılâp Kitabevi, İst. 1987. Uşaklıgil, Halid Ziya, **Kırk Yıl**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İst. 1969. Parlatır, İsmail, "*Türk Romanında Tipler: Ahmet Cemil*", **Türk Dili**, Mart 1985, S:399
- Kudret, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman**, Varlık Yay., İst. 1979. Huyugüzel, Ömer Faruk, **Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı, Hikâye ve Romanları Üzerine Bir Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ank. 1982. Göçgün, Önder, "*Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah romanının Tipolojik Tasnif Açısından Değerlendirilmesi*", **Türk Dili Dergisi**, T.D.K. Yay., Ocak 1996, Sayı: 529. Öner Toy, Olcay, **Halit Ziya Uşaklıgil, Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri**, Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1995, İsmail Parlatır, "*Türk Romanında Tipler: Bihter*", **Türk Dili**, Haziran 1985, S:402; Berna Moran "*Aşk-ı Memnu*", **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, İletişim Yay., İst. 1989. Kerman, Zeynep, "*Halit Ziya Uşaklıgil ve Türk Dili*", **Türk Dili**, Mart 1985, Yıl: 34, C: XLIX, S: 399. 14.
- Kerman, Zeynep, **Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri**, Akçağ Yay. İst. 1998. Kerman, Zeynep, **Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar**, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ank. 1995.